

Ordimport till svenskan under tusen år. Recension av Hans Andersson: *Vokabler på vandring*. Studentlitteratur, 1999.

Av Gunilla Byrman, universitetslektor i nordiska språk

[Länk till presentation av Gunilla Byrman](#)

Det latinska adjektivet *brevis/breve* 'kort' upptogs i fornsvenskan innan Magnus Eriksson utfärdade Kopparbergsprivilegiet 1347 och förvandlades till det fornsvenska *bref* 'kortare skriftligt meddelande'. När Linné skrev på svenska i sin lappländska resedagbok smög sig ett och annat latinskt ord in. Han kallar på ett ställe toften i en roddbåt för "tvärstratum". *Stratum* finns i modern svenska men betyder numera 'skikt, befolkningsskikt'. Ibland kan det vara smidigare och kortare att använda ett engelskt ord i stället för den svenska motsvarigheten, exempelvis *break* istället för 'servegenombrott'.

I sin bok *Vokabler på vandring* (Studentlitteratur, 1999) redogör Hans Andersson, gymnasielärare, läroboksförfattare och lärarutbildare i Malmö och Lund, för lånord som kommit in i svenskan under tusen år. Fokus i redogörelsen ligger på lån från engelskan och grekiskan, men även andra språk berörs.

Först i boken presenteras kort latinets, tyskans och franskans påverkan på svenskan från medeltid till nutid. Därefter följer ett långt kapitel som heter "Engelskan kommer till Sverige". Till största delen är det en kronologisk framställning om engelska lånord. Periodindelningen är 1800-1900, då engelskans betydelse som ingivare ökar, och ord som *dandy*, *humbug*, *snobb*, *räls*, *makadam*, *turist*, *bojkott*, *slum* och *sport* införlivas i svenskan. Under 1900-talets första hälft breddas inflytandet, och det kommer många ord från det vetenskapliga och tekniska området, exempelvis *elektron*, *detektor*, *transistor*, *nylon*, *plast* och *laser*. Men även ord från mode och musik finns representerade under denna period, *cardigan*, *keps*, *scarf*, *shorts* och *foxtrot*, *blues* och *bebop*. Från 1950 till 1999 har svenskans ordförråd tagit djupa och outplånliga intryck av engelskans globala dominans. Fler begrepp än tidigare lånas nu in, till och med utan att anpassas eller översättas till svenska, *common sense*, *public service*, *science fiction*, *leasing*, *timing* och *catering*.

I detta kapitel kommenteras också några typiska anglosaxiska ordbildningsmönster t.ex. med avledningsändelsen *-er*. Mönstret har både animata substantiv, *manager*, *controller*, *broiler*, *hacker* och inanimata, *sprinkler*, *skanner*, *poster*, *blinkers*. Vidare presenteras personordssuffixen *-y/-ie*. De har funnits sedan medeltiden i engelskan och är fortfarande produktiva i ord som *hippie*, *Barbie*, *yuppie*. Svenskan har också upptagit typen substantiviskt nyttjat verb med efterställd partikel, *spin-off*, *sit-up* och *check-in*. Akronym, initialord, omnämns, ord som *OECD* (Organization for Economic Cooperation and Development), *EMU* (European Monetary Unit) och *DNA* (**d**eoxyribonucleic **a**cid), som i nuläget lär vara ett av svenska språkets frekventaste initialord. Författaren påtalar sist i kapitlet att informationstekniken och IT-branschen också har givit upphov till många lån, såsom *cyberspace*, *Internet*, *diskett*, *webbsida*, *webbproffs* och *ITtrainee*.

Förutom en sida i slutet av boken som nämner ordimport från andra språk handlar resten av boken om grekiskans påverkan på svenskan. Detta innehållsrika kapitel inleds med ett intresseväckande avsnitt om hur ord ärvs, t.ex. *krönika*, *historia*, *astrologi*. Det ord som blivit *inflation* (1916) fanns redan i romarnas vardagsspråk, fast i annan skepnad, *inflatio* 'upplåsning'. Men ord i modern tid har också skapats efter klassiska förebilder som exempelvis *runologi*, *kartologi* och *fotograf*. Författaren poängterar att ord från såväl latin

som grekiskan ofta fått inträde i svenskan via ett annat språk, exempelvis franska, tyska eller engelska.

Personord med grekiskt ursprung går igenom. Exempel på ord som lånats in redan i fornsvensk tid är *amazon* och *tyrann*; båda har genomgått en betydelseutveckling, det första från 'grekiskt sagofolk, som bestod av krigiska kvinnor' till att numera betyda 'mycket stark kvinna' eller 'bil' och det andra från 'envåldshärskare' till 'förtryckande diktator'. Andra inlån av personord är modernare och har tillkommit under 1900-talet, *logoped*, *pragmatiker* och *allergier*. De följande tre avsnitten framställer hur naturvetenskap, uppfinningar samt språk och stil har inorporerat ord av grekiskt ursprung eller med grekiskt ordmaterial till sina respektive verksamhetsområden, *matematik*, *tetragon*, *genetik*, *enzym*; *mikrofilm*, *diabild*, *telegraf*, *mediotek*; *parabel*, *ironi*, *parentes* och *synonym*.

Avslutningsvis finns en litteraturlista och två alfabetiskt ordnade ordregister, ett med svenska ord av engelskt ursprung som varit i bruk före 1950 och ett likartat med ord som blivit mer eller mindre försvenskade under perioden 1950-1999. Båda registren är nyttiga men hade blivit än mer användbara om alla ord av utländskt ursprung som tas upp i boken hade varit förtecknade.

I stället för att enbart göra en ordlista över de aktuella lånorden tar Hans Andersson upp dem tematiskt. De presenterade lånorden är för det mesta sådana som är allmänt kända, *jackpot*, *bingo*, *taxfree*, *spotlight*, *allround*. Men någon gång uppvisas också ord som i svenskan fått en snävare betydelse än i engelskan, exempelvis *gauge* 'mått på masktäthet i stickmaskin'.

Stilen är lättsam och kulturhistoriskt initierad. Om ordet *grogg* och dess ursprung berättas följande: "Edward Vernon hette en brittisk sjöofficer som så småningom avancerade till amiral i engelska flottan. Av sina sjömän fick han öknamnet 'Old Grogg', därför att han ofta var klädd i byxor sydda av ett grovt ylleyg, som på engelska heter 'grogram' och på svenska ibland kallas 'grovgrönt'. Detta öknamn blev i sin tur upphov till namnet på en dryck bestående av rom (< eng. 'rum') blandat med vatten och citron, som Vernon tillät besättningsmännen på sina fartyg att dricka. Även när långt senare dryckens huvudkomponent i Sverige blivit *whisky* i stället för rom fick *groggen* behålla den temperamentsfulle amiralens namn" (s. 21).

Tempot i boken är genomgående högt och blir stundtals forcerat, som på s. 39-40 i följande passage: "Medan *astronauter* vistas i världsrymden, når kanske en bergsklättrare toppen av Mount Everest med en *sherpas* hjälp. Berömda skådespelare ersätts av *stuntmen* i farliga filmscener. I sällskapslivet slår plötsligt en *sexbomb* ner. Ingen *gay* reagerar. Å andra sidan finns det karlar som kontaktar *callgirls* - som professor Björn Collinder föreslog skulle kallas 'trådlärkor' på svenska. Många äldre människor är rädda för att vistas sent ute på gator och torg av fruktan för *skinheads*." Lånorden sätts in i en mening men får ingen analys eller förklaring.

Författaren försöker också så långt möjligt att datera inlånen till svenskan. Han skriver om *filosofi* att det fått en oväntat sen datering i NEO (Nationalencyklopedins ordbok) med tanke på att det är ett viktigt begrepp i västvärldens kultur under medeltiden och renässansen. Han frågar sig med rätta om det verkligen inte kom i tryck före 1635, som NEO anger. I några fall hade det varit klokt att inte enbart luta sig mot NEO för dateringen utan även att kontrollera första belägg i Svenska Akademiens ordbok (SAOB), åtminstone för de ord som kommer före SVÄPA i ordboken. Detta gäller exempelvis just ordet *filosofi* och *filosof*, där SAOB har första belägg för *filosofi* 1541 och *filosof* i pluralform redan 1526.

Sammantaget kan sägas att detta är en läsvärd bok för alla, i synnerhet lekmän som kanske inte kräver så djupgående analys men som vill veta mer om hur det svenska ordförrådet har påverkats och berikats av främmande glosor under de senaste tusen åren.

© [Gunilla Byrman](#)